

PRETEKLOST V SODOBNIH PRIREDITVAH NARODNIH PARKOV KOZARA IN SUTJESKA

MATEJA HABINC

V članku je obravnavano, kako (so)organizatorji prireditev, ki potekajo v Narodnem parku Kozara in Narodnem parku Sutjeska v Bosni in Hercegovini, v sodobnosti pojmujejo njihovo tradicionalnost. Avtorico zanima, s katerim časom povezujejo tradicijo, kakšno mesto tu pripada jugoslovanski socialistični preteklosti in takrat poudarjenim vrednotam, ki so bile pomembne v razvoju obeh parkov. Pred desetletji sta bila oba pomembna kraja ideološkega turizma, kar opravičuje raziskavo sodobnih rab preteklosti s pozornostjo na obdobje socializma. Na primeru prireditev se sprašuje, ali so sodobne rabe različnih preteklosti v BiH res vedno nacionalistično prilagojene in, če niso, kakšne so in komu oziroma čemu so namenjene.

Ključne besede: tradicija, prireditve, (post)socializem, narodni parki, Bosna in Hercegovina

The article analyses how (co-)organizers perceive the traditionality of contemporary events that take place in Kozara National Park and Sutjeska National Park, both located in Bosnia and Herzegovina. In particular, the author examines the historical periods that are linked to tradition and the place accorded to the Yugoslav socialist past and its values, which played an important role in these parks' development. Decades ago, both parks were important sites of ideological tourism, which warrants the study of contemporary usages of various pasts, with a focus on the socialist period. Are these contemporary appropriations of the past in the case of these events really always nationalistic, and if not, how else is the past also defined, to whose benefit and for what purpose?

Keywords: tradition, events, (post)socialism, national parks, Bosnia and Herzegovina

UVOD

V Bosni in Hercegovini danes obstajajo trije narodni parki: najstarejši in največji (70.000 hektarov) je od leta 1962 Narodni park (NP) Sutjeska (Dizdarević in Hudović 2012: 461), le nekaj let mlajši je NP Kozara. Oba sta danes na območju Republike srbske (RS), tretji, NP Una, je v Federaciji BiH in je bil ustanovljen šele leta 2008 (Spletni vir 1).¹ V članku se osredinjam na prireditve v narodnih parkih Kozara in Sutjeska in analiziram, kako je v sodobnosti dojeta in rabljena njihova tradicionalnost. Besedilo je nastalo kot rezultat bilateralnega raziskovalnega projekta,² navezuje pa se na raziskavo pojmovanja tradicionalnosti prireditev v edinem slovenskem narodnem parku, Triglavskem narodnem parku (TNP) (Habinc 2013, 2014). Če me je v zvezi s tradicionalnimi prireditvami v TNP zanimalo, kako so organizatorji prireditev v različnih zgodovinskih obdobjih razumeli njihovo tradicionalnost, me pri raziskavi prireditev v NP Kozara in Sutjeska zanima le,

¹ Slednjega nisem vključila v raziskavo.

² Bilateralni raziskovalni projekt *Vojna kot prelom v vrednotenju preteklih in sodobnih izkušenj* (BI-BA/16-17-017) je med 1. 1. 2016 in 31. 12. 2017 financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.

kaj (so)organizatorji sodobnih prireditev danes razumejo kot tradicionalno, na kateri čas se navezujejo ta pojmovanja, kako jih pojasnjujejo in rabijo – s tem v zvezi pa tudi, kakšnim morebitnim (dis)kontinuitetam parkovnih vsebin in diskurzov je mogoče slediti.

Tukajšnje izhodišče je, da sta tradicija oziroma dediščina (lahko) marketinški strategiji (prim. npr. Poljak Istenič 2012; o razločkih oziroma prehajanjih med njima gl. npr. Kockel in Nic Craith 2007; Sims in Stephens 2005), vendar me zanimajo predvsem fenomen selektivne tradicije³ (Williams 1977: 117, 1998: 48–56) oziroma procesi dediščinjenja in izbirnih rab preteklosti (Kirshenblatt Gimblett 1995; Baskar 2005; Jezernik 2005). V analizi sodobnih prireditev, ki jih parka predstavljata kot tradicionalne, sem namreč pozorna na izbor iz repertoarja preteklosti in ustvarjanje njene sodobne podobe, pri tem pa posebej na dejstvo, da sta bila NP Kozara in Sutjeska po letu 1945 značilna prostora jugoslovanskega ideološkega (političnega, spominskega, udarniškega ipd.) turizma (Radović 2011; Burghardt in Kirn 2013: 84; Popović 2013: 311; Sahovic in Zulumovic 2015: 214). Zanima me namreč, kako to in dejstvo, da je večina spominske arhitekture v obeh parkih še ohranjena, vpliva na sodobne prireditve na teh območjih in na razumevanje njihove tradicionalnosti.

V članku tako analiziram celotne sodobne prireditvene koledarje obeh parkov in se sprašujem, koliko tradicijo povezujejo s svojo socialistično preteklostjo in kakšen odnos do nje izražajo. Proslave obletnic pomembnih bitk med 2. svetovno vojno, zaradi katerih sta po letu 1945 oba parka pravzaprav postala turistična cilja, pri tem omenjam le obrobno, saj so bile tako kakor sodobno stanje spominske parkovne infrastrukture že pogosto deležne medijske in raziskovalne pozornosti (Bergholz 2007; Karge 2009, 2014; Musabegović [b. n. l.], 2009; Kirn 2011, 2012; Dizdarević in Hudović 2012; Karačić 2012; Mijić 2012; Burghardt in Kirn 2013; Horvatinčić 2014; Jauković 2014; Sokol 2014; Sahovic in Zulumovic 2015; Vidmar 2017; Spletni vir 2; Spletni vir 3). V ospredju tudi ni toliko vprašanje, kaj tradicionalne prireditve pomenijo obiskovalcem ali njihovim organizatorjem (kakor je to o prireditvah v Jajcuanimalo Radovića 2011), temveč, kaj na območju parkov in zanje te prireditve ustvarjajo, k čemu prispevajo posebej z vidika njihovih (so)organizatorjev (Erdei 2011: 179).

METODOLOGIJA IN PREMISLEKI

Gradivo za članek sem zbirala na terenu ob obiskih uprav in središč obeh parkov avgusta 2016: v Prijedoru, na Mrakovici in v Tjentištu sem posnela pet polstrukturiranih pogovorov z odgovornimi, tj. predstavniki uprave parkov, in nekaterimi zaposlenimi v obeh parkih, tri polstrukturirane pogovore z obiskovalci parkov, zapisala sem si tudi podatke in osebne vtise po neformalnih pogovorih z zaposlenimi v parku in pogovorih z njihovimi obiskovalci.

³ Tradicija je namreč že po definiciji proces prenosa znanja, je praksa, usmerjena v bodočo rabo, ki dopušča, da je tisto, kar se predaja, preoblikovano in prilagojeno novim razmeram (Kockel 2007: 20).

Informacije in zaznave ob neformalnih druženjih sem zapisala po spominu, dogovorjene pogovore pa sem snemala in nato v slovenščini prepisala njihov povzetek.⁴

V premislekih o zbranem gradivu in raziskovalni izkušnji sem izhajala iz literature, ki ugotavlja, da v sodobni Bosni in Hercegovini po letu 1995 skupno socialistično in večnacionalno preteklost bodisi prepuščajo propadu, uničujejo ali pa prilagajajo z (eno) nacionalnega vidika. S tem se ustvarjajo predvsem trije novi (konstitutivni) nacionalni spomini (Sokol 2014: 107; prim. Jauković 2014; Karačić 2012). Toda v zvezi z ostalinami nekoč skupnega, na primer tudi s tem, kar je bilo v preteklosti definirano kot skupna jugoslovanska dediščina, nas lahko zanima njena sodobna problematičnost, disonantnost in tekmiškost⁵ – ali pa tudi ne. Osredinimo se namreč lahko tudi na vprašanje, ali in kako se je morda razumevanje skupnega, kakor je bilo zastavljeno že v preteklosti, preneslo v sodobnost. Skupno dediščino vidimo predvsem, npr., v objektih, ki so bili v nekdanji Jugoslaviji zgrajeni zato, da bi postavljali, poosebljali in negovali skupno jugoslovansko identiteto in njej skupne vrednote, posebej bratstvo in enotnost (Jauković 2014: 85). Ko se Muzej 2. zasedanja Avnoj v Jajcu po letu 2007 predstavlja ne le kot rojstni kraj nekdanje Jugoslavije, marveč tudi kot rojstni kraj vseh bivših jugoslovanskih republik, zdaj samostojnih držav, s tem poudarja njihovo skupno zgodovino (Sahovic in Zulumovic 2012: 256). Podobno lahko v raziskovalno ospredje postavimo vprašanja kontinuitete oziroma tradicije skupne identitete in njenih skupnih vrednot tudi drugod, tudi v NP Kozara in Sutjeska. V tem primeru me je zanimalo, o kakšnih tradicijah (so)organizatorji sodobnih prireditev v NP Kozara in Sutjeska sploh govorijo. Spraševala sem se, s katerimi razsežnostmi preteklosti jih povezujejo, kaj in kako v zvezi z njimi aktualizirajo, tudi povezano s podobo, ki je večinoma predstavljena v omenjeni literaturi. Ali so tovrstne sodobne rabe preteklosti res vedno in izključno (eno)nacionalne in ne dopuščajo tudi tekmiških, večnacionalnih, na socialistično preteklost in identiteto ter njune skupne vrednote vezanih prireditev?

V nadaljevanju članek preusmerjam k posamičnosti: strnjeno predstavim zgodovini obeh parkov in njihove sodobne prireditve, v sklepnem delu pa se od posamičnega – z glavnimi raziskovalnimi vprašanji pred očmi – vračam k skupnemu, tj., k primerjavi sodobnih situacij v obeh parkih in sintetični predstavitvi raziskovalnih spoznanj.

⁴ V primerih, ko se mi je to zdelo vsebinsko smiselno, sem ohranila dobesedne izjave sogovornikov. Z njihovim soglasjem jih v seznamu navajam z osebnimi podatki, le sogovornik, ki tega ni želel, je v seznamu označen kot Anon. V besedilu so povzetki pogovora ali dobesedni navedki označeni kot (TZ 2016/Priimek: stran prepisa).

⁵ Npr. različne skupnosti v sodobnosti različno razumejo neki v preteklosti skupen objekt in ga s preteklostjo tudi različno povezujejo, saj so zanj različno zainteresirane (Jauković 2014: 81).

NARODNI PARK KOZARA

Območje Mrakovice⁶ v bližini Prijedora je bilo za NP razglašeno leta 1967 (Dizdarević in Hudović 2012: 461). Leta 1972 so tam postavili spomenik, posvečen skoraj 35.000 žrtvam 2. svetovne vojne s širšega območja, dve leti pozneje je kot del spominskega kompleksa začel delovati muzej, v bližini pa še danes stoji tudi spominski zid z 9864 imeni partizanov, padlih na območju (Karačić 2012: 35–37). Čeprav je šlo za eno od prizorišč, kjer se je med 2. svetovno vojno začel organiziran partizanski odpor proti okupatorju, območje po letu 1945 ni imelo vsejugoslovanskega pomena,⁷ prikazano je bilo kot prostor trpljenja in svobode, predvsem pa povezovanja lokalnega prebivalstva s partizanskim gibanjem (Sahovic in Zulumovic 2015: 210–214). Že kmalu po letu 1945 so se ob obletnicah končnega preboja obroča na Mrakovici spontano začeli zbirati preživeli v bitkah na Kozari, v 50. letih prejšnjega stoletja so ti dogodki postali organizirani. Osrednja proslava je bila sprva na dan borcev, 4. julija, pozneje pa na dan upora Bosne in Hercegovine, 27. julija. Desetletja je na Mrakovici potekalo tudi največje letno srečanje jugoslovanskih književnikov (Sahovic in Zulumovic 2015: 210–214).

Spomenik na Mrakovici med vojno v Bosni in Hercegovini (1992–1995) ni bil poškodovan, spominski kompleks pa je bil zapuščen in deloma uničen. Leta 1993 je občina Prijedor pred vstopom na osrednji spominski prostor, kjer je bilo pred desetletji 98 kamnitih plaket z imeni najpomembnejših donatorjev, ki so prispevali k zgraditvi tamkajšnjih objektov (Sahovic in Zulumovic 2015: 213–214), postavila križ in ga z blagoslovom patriarha srbske pravoslavne cerkve posvetila kozarskim žrtvam iz 2. svetovne vojne.

Muzejsko razstavo Kozara v NOB, sicer odprto leta 1982, so širši javnosti ponovno deloma predstavili leta 2003, postavili so tudi začasno (fotografsko) razstavo o »treh genocidih nad srbskim prebivalstvom v 20. stoletju« (Karačić 2012: 35–37; Sahovic in Zulumovic 2015: 215–223). Narodni park – njegova ustanoviteljica in financerka javne ustanove NP Kozara je Republika srbska – je leta 2012 dobil tudi svoj zakon (TZ 2016/Perić: 18; TZ 2016/Radić: 20; Zakon o Nacionalnom parku Kozara), do leta 2016 pa so privatizirali večino turistične infrastrukture na območju.

⁶ V kraju je bilo pred 2. svetovno vojno »nekaj gostiln, mesnica, trgovina, vsi vidnejši prijedorski ljudje in tu, s Kozare, so imeli tu svoje vikend hiše, to je bilo njihovo naselje« (TZ 2016/Radić: 20). Z razglasitvijo za park so večino območja in objektov na Mrakovici nacionalizirali, prebivalce pa preselili v dolino.

⁷ Med vojno se Tito ni nikoli boril na Kozari, obiskal jo je enkrat, tj. ob odprtju spomenika leta 1972 (Karačić 2012: 35).

Območje nekaj ohranjenih plaket donatorjev in križa ob vstopu na Mrakovico, avgust 2016. Foto: M. Habinc.

(TRADICIONALNE) PRIREDITVE V NARODNEM PARKU KOZARA

Na Mrakovici od leta 1997 vsakič 4. julija potekajo slovesnosti ob obletnici bitke. Organizira jih Zveza antifašistov in borcev NOB v BiH SUBNOR RS, od leta 2010 pa se jih pogosto udeležuje tudi premier RS Milorad Dodik (Karačić 2012: 50 in 66; prim. Sahovic in Zulumovic 2016: 222). Dogodek je na spletnih straneh parka uvrščen med »prireditve«, med katere uprava postavlja še maratona (planinski in kolesarski), likovni koloniji, srečanje književnikov, reli, turistično-športne Dneve zime in planinsko druženje Pozdrav pomladi (Spletni vir 4). Razen praznovanja obletnice bitke na Kozari so druge prireditve pretežno športne ali pa namenjene (umetniški) ustvarjalnosti, s čimer naj bi pripomogle k poudarjanju (neokrnjene) narave kot temeljne značilnosti in vrednosti območja:

Promoviramo naravo. [...] Trendi so se medtem spremenili. Zdaj že ljudje sami iščejo, ko pridejo gor [na Mrakovico – op. M. H.] vsebino. Obiščejo spominsko območje, to je kakšne pol ure, nato se že vprašajo: »Ok, kaj zdaj početi?« [...] In tako smo recimo v zadnjih deset letih začeli s promoviranjem narave. (TZ 2016/Pjerič: 18).⁸

⁸ Med drugim so na območju parka uredili (skupaj 300 km) pešpoti, kolesarske in izobraževalne poti, razgledne točke, prostore za piknik in rekreacijo, trim stezo (TZ 2016/Perič: 18–19).

Spletne strani ob nobeni od devetih prireditev tudi posebej ne poudarjajo, da bi šlo (ali ne) za tradicionalne dogodke, čeprav tako obletnica bitke kot srečanje književnikov potekata še od časa nekdanje države: »4. julij in Srečanje književnikov na Kozari, to datira še iz tistega obdobja, to sta tradicionalni prireditvi« (TZ 2016/Pjerić: 19; TZ 2016/Radić: 20).

Pri organizaciji prireditev uprava NP Kozara, ki Srečanje književnikov danes vidi kot regionalni oziroma lokalni dogodek, večinoma sodeluje le s turističnim in planinskimi društvi, klubi, zvezo antifašistov in borcev, sami organizirajo le likovni koloniji in omenjeno srečanje: »V glavnem smo mi dobri gostitelji, ki dajo prostor« (TZ 2016/Radić: 21; TZ 2016/Pjerić: 18). Nobena prireditev ni množična, še danes več tisoč ljudi pritegne le proslava ob obletnici bitke, približno enako veliko, nekaj tisoč obiskovalcev pa imajo tudi Dnevi zime (TZ 2016/Pjerić: 19). Gre za športne igre predstavnikov občin z območja, srednješolci gostinsko-turističnih šol pri tem tekmujejo v pripravi (kuhanih) jedi. Mrakovica je danes dejansko najbolj obiskana ob 1. maju, česar koledar prireditev na območju nikjer niti ne omenja. Če le je to vremensko izvedljivo, nekdanji in še sodobni praznik dela (Spletni vir 5) ljudje s širšega območja namreč praznujejo tudi s pikniki ob reki Sani in z odprtjem sezone piknikov in šotorjenja na Mrakovici (TZ 2016/Pjerić: 4). Priložnosti tudi v preteklosti ni spremljala nobena uradna prireditev ali slovesnost, niti s kresovanje;⁹ še danes gre predvsem za »spontano druženje«: »Vedno je bila to spontana prireditev. Tudi prej. Ljudje so vedno prihajali na Kozaro, ni to organizirana prireditev – niti danes niti ni bila v preteklosti« (TZ 2016/Radić: 20). V zadnjih letih se je na Mrakovici ob 1. maju tako zbralo tudi po več kot 10.000 ljudi, kar je marsikdaj povzročalo prometni in logistični kaos. Uprava NP Kozara je zato določila območja, kjer lahko ljudje glede na zaščito in rajonizacijo parka taborijo in prirejajo piknike – to ni mogoče v najožji okolici spomenika in na ravnici pred njim. Uprava prav tako poskrbi za prometno signalizacijo in čiščenje območja po dogodku (TZ 2016/Radić: 21). Na prizorišču za spomenikom, kjer je sicer manjše smučišče, mladi v zadnjih letih ob 1. maju organizirajo tudi koncerte (TZ 2016/Pjerić 2016: 4), za zabavo in njihovo druženje pa je leta 2017 poskrbel tudi (na spletnih straneh NP Kozara neoglaševan) »1. rock fest« Kozara u srcu (Spletni vir 6). Organizatorji so ga predstavljali kot »največji glasbeni spektakel na tem prostoru in najverjetneje tudi na območju«,¹⁰ udeležilo pa se ga je več tisoč obiskovalcev. Nastopajočemu Goranu Bregoviću so takrat podarili udarniško značko, podobno, kot jo je prejel že kot udeleženelec mladinske delovne akcije na Kozari leta 1976 (Spletni vir 6; Spletni vir 7; Spletni vir 8).

⁹ Kresovanje so poznali le v Mrakovici bližnjem (srbskem) naselju Benkovac (ob njem je bil pred nacionalizacijo območja tudi muslimanski Benkovac), kjer so »zgradili športno-rekreativni center za mladino jugovzhodne Evrope« in so »še posebej, ko so bile mladinske delovne akcije, organizirali taborne ognje, nočna druženja in kaj jaz vem, kaj še vse« (TZ 2016/Radić: 20, 22). Od tega mladinsko-izvidniškega naselja in športno-rekreacijskega središča so danes ostale porušene barake in športna igrišča, vendar v prihodnje načrtujejo prenovu in usmerjenost v mladinski turizem (Spletni vir 9; Spletni vir 10).

¹⁰ Nastopil je »največji bend bivše Jugoslavije«, Bjelo Dugme (Spletni vir 6).

NARODNI PARK SUTJESKA

Bitka na Sutjeski je bila v bivši Jugoslaviji najbolj poznana medvojna bitka – v njej se je boril tudi Tito¹¹ –, vendar območje okoli Tjentišta tudi po letu 1945 ni bilo zamišljeno le kot zgodovinski spomenik. Že konec 19. stoletja je bil tam lovski rezervat, leta 1962 pa so ga razglasili za park in namenili turizmu tudi zaradi njegovih naravnih lepote ter raznovrstnosti živalskega in rastlinskega sveta (Karge 2014: 141–142). Zvezno financiranje, urejanje in graditev spominske parkovne infrastrukture (kostnica, spomenik, Spominska hiša bitke na Sutjeski), informacijskega centra in turističnih objektov se je začelo v prvih povojnih desetletjih, sčasoma pa se je NP Sutjeska, od koder so razen po visokogorjih zaradi nacionalizacije izselili večino prebivalstva (TZ 2016: 2), razvil v blagovno znamko in osrednji ter najprestižnejši prostor spominjanja na 2. svetovno vojno v nekdanji Jugoslaviji (Karge 2014: 156–159). Pri graditvi obsežne parkovne infrastrukture (mladinski center, bazen, planinske poti) so v mladinskih delovnih akcijah sodelovali mladi iz vse Jugoslavije, prostor pa je posebej od 60. let prejšnjega stoletja postal tudi eden od obveznih ciljev (romarskih) šolskih ekskurzij (Popović 2013: 296; TZ 2016: 26). Bitko na Sutjeski so kot vsejugoslovansko pomemben dogodek inscenirali predvsem s proslavo ob njeni 15-letnici leta 1958. Čeprav je bitka potekala v prvi polovici junija 1943 in so do konca 50. let prejšnjega stoletja lokalno organizirane proslave pretežno preživelih in njihovih svojcev potekale 12. in 13. junija, so od leta 1958 obletnico bitke povezovali s proslavo dneva borcev, 4. julija (Karge 2014: 122, 48). Še v 80. letih prejšnjega stoletja je šlo, po Karačiću (2012: 69), za eno največjih komemoracij v SFRJ; tako se je leta 1983 na njej zbralo okoli 150.000 ljudi.

Osrednji spomenik v Tjentištu za razloček od turistične in spominske (npr. kostnice in Spominske hiše bitke na Sutjeski) infrastrukture v vojnih letih 1992–1995 ni bil poškodovan, park pa je ponovno začel delovati leta 1996. Leta 2008 so ga razglasili za stalen nacionalni spomenik kulture BiH, s čimer je ostal eden redkih državno zaščitenih prostorov tudi v novi državi (Jauković 2014: 93; TZ 2016: 27).

(TRADICIONALNE) PRIREDITVE V NARODNEM PARKU SUTJESKA

Do leta 2011 je javno podjetje NP Sutjeska v lasti Republike srbske skrbelo posebej za gozdno gospodarjenje, s preoblikovanjem v javno ustanovo pa je njegova temeljna dejavnost ponovno postal turizem:

Pred vojno je bil množični zgodovinski turizem. Ta se je v glavnem odvijal tu [na Tjentištu – op. M. H.], v tem urbanem področju. [...] Turizem je še danes množičen,

¹¹ Leta 1973 ga je v filmu *Sutjeska*, enem najdražjih filmov v kinematografiji SFRJ, odigral slovit britanski igralec Richard Burton (Spletni vir 11). Po letu 1945 je bil park tudi eno od Titovih lovišč: zgradili so mu bivališči, ki sta bili v letih 1992–1995 porušeni, uprava parka pa ju ne namerava obnoviti (TZ 2016: 2).

prav imate, le da se danes več pomena pripisuje in tudi več ljudi je zainteresiranih za naravne znamenitosti,[¹²] čeprav se tudi zgodovinski moment ne zanemarija. Pogosta so povpraševanja in velika je zainteresiranost za ta vidik turizma. (TZ 2016/Krslanović: 26)

Prve povojne komemoracije ob obletnici bitke so začeli organizirati konec 90. let; Hasić (2013) navaja, da so se na Tjentištu ponovno začeli zbirati borci 15. junija 1999. Soorganizatorja sta bila dva, in sicer Zveza antifašistov in borcev NOB (SUBNOAR) v BiH, v sodelovanju z bližnjo občino Foča pa tudi Zveza združenj borcev NOB (SUBNOAR) RS. Vendar je med zvezama kmalu prišlo do nesoglasij (Karačić 2012: 69–71; Hasić 2013), zaradi česar sta danes obletnici bitke namenjeni dve proslavi, ki ju vsaka zase organizirata omenjeni zvezi:

Zanimivo je to, da federalni SUBNOR obeležuje dan prej ali dan pozneje, ne na isti dan. To so ta nekakšna politična vprašanja, ki se vlečejo že dlje časa.[¹³] In nazadnje sta skupaj obeležili Republika srbska in Federacija, skupaj sta SUBNORja organizirala [proslavo – op. M. H.] leta 2005 pri spomeniku. Potem je prišlo do razhoda, da se praznuje na različna dneva. (TZ 2016/Anon.: 27; prim. Spletni vir 12).

Poleg proslave obletnice bitke pa koledar tradicionalnih prireditev – kar po besedah sogovornice pomeni, da potekajo že vsaj od leta 2008 (TZ 206/Radović: 23) – kaže še, da si te v letu sledijo med marcem in oktobrom in da večina s skladu s spremenjeno parkovno politiko poudarja naravne vrednote območja (npr. vodo, biotsko raznovrstnost, živali ipd.).¹⁴ Gre za štiri dogodke v zvezi z naravo: dan Europarkov, ki ga organizira uprava parka, mednarodni dan zaščite življenjskega okolja, planinska akcija Vidovdanski vzpon na Maglič in planinska akcija Jezera Zelengore;¹⁵ slednjega park soorganizira s planinskimi društvi. Poleg teh med tradicionalne prireditve NP Sutjeska uvršča že omenjeni Dan bitke na Sutjeski (13. junij), Parkovijado (junija) in tudi julijski Kamp prijateljstva

¹² Tem so s sredstvi EU leta 2013 namenili 70 km pešpoti in 80 km kolesarskih poti, za turiste so kupili kolesa, za gorsko reševalno službo opremo, zgradili so tri planinske hiše, uredili pet razglednih točk, šest turističnih kmetij in postavili 200 znakov (Hasić 2013). V primerjavi s preteklimi desetletji množičnega ideološkega turizma pa se vsaj nekaterim ne zdi, da bi bilo področje zaradi neokrnjene narave kaj manj »pozabljeno in odrezano« – prav nasprotno: »Vi temu rečete neokrnjena narava, mi pa to imenujemo 'vukojebina'« (Prešeren 2013).

¹³ Za ločeni proslavi je vedela tudi večina naključnih sogovornikov in ju komentirala v slogu »to je politika« (npr. TZ/Alejbegović 2016: 3).

¹⁴ Čeprav na spletnih straneh parka to ni navedeno, so »tako kot vsako leto« tudi leta 2016 v NP Sutjeska praznovali 21. marec - dan gozdov, 22. marec - dan voda, 22. april - dan zemlje, 21. in 22. maj - dneva kulturne in biotske raznovrstnosti, 5. junij - mednarodni dan življenjskega okolja, 16. september - mednarodni dan ozonskega plašča in 4. oktober - svetovni dan zaščite živali (TZ 2016/Radović: 23).

¹⁵ Leta 2016 so slednjo organizirali skupaj z Dnevi borovnic (TZ/Radović 2016: 24).

Eden od izdelkov šole v naravi, Tjentište, avgust 2016. Foto: M. Habinc.

(Spletni vir 12). Parkovijada so športne igre zaposlenih v različnih narodnih parkih BiH, Srbije, Črne Gore, Italije in od drugod (prav tam), Kamp prijateljstva pa kot »izobraževalno-športni dogodek« soorganizirata Ferijalna zveza RS in NP Sutjeska. Njegov namen naj bi bilo »promoviranje mobilnosti mladih z različnih območij regije«, med drugim tudi seznanjanje gostov z mladinskim turizmom: »Med drugim je eden od ciljev Kampa prijateljstva, da na nekoč vodilni mladinski prostor v bivši Jugoslaviji, v NP Sutjeska vrne mladost in dogajanje« (prav tam). Ob Dnevih prijateljstva poteka tudi OK fest – festival za mlade z bogatim glasbenim programom, na katerem nastopajo znane domače in skupine iz bivše Jugoslavije.¹⁶ Po oceni zaposlenih v NP Sutjeska je to zdaj najmnogičnejša prireditev v parku, ki se je začela leta 2013 na pobudo študentske organizacije iz Banja Luke. Tega leta so študenti po zgledu podobnih delovnih akcij v nekdanji skupni državi obnavljali dele parkovne infrastrukture, leta 2014 je iz tega nastal Kamp prijateljstva, naslednjega leta pa so dogodek prvič poimenovali OK fest. Zdaj je to glasbeni festival, pospremljen s številnimi kulturnimi, športnimi in drugimi dogodki. Na njem se (predvsem v kampu) zbere nekaj tisoč mladih, s čimer si »želi NP Sutjeska vrniti stari sijaj« oziroma »oživeti NP Sutjeska, vrniti mlade iz cele regije v to fantastično naravno okolje, ki je bilo po svoji vsebini in ponudbi pred pol stoletja namenjeno prav njim in ki je bilo tudi narejeno s

¹⁶ Npr. Partibrejkersi, Rambo Amadeus, Zabranjeno pušenje, Električni orgazam, Laibach, Edo Maajka, Bajaga i Instruktori idr. (Spletni vir 13).

pomočjo mladih iz nekdanje države»¹⁷ (Spletni vir 13): »Zbere se zagotovo nekaj tisoč ljudi iz regije, iz države in iz regije. Veliko jih pride iz Hrvaške, iz Slovenije, iz Črne Gore, Srbije, seveda veliko iz BiH [...] to ni samo, da se pride sem, ampak je vseskozi aktivno, aktivne počitnice« (TZ 206/Radović: 24).

Ob društvu študentov iz Banja Luke je glavni soorganizator festivala uprava NP Sutjeska, ki ne ponuja le obfestivalskih (športnih idr.) aktivnosti in prostora, temveč nudi tudi parkovno infrastrukturo. Ta na območju parka namreč še ni bila privatizirana: »To, kar je osnovni problem našega parka, to je infrastruktura.« Po mnenju vodje sektorja za turizem v NP Sutjeska ne le, da je to veliko, ampak je vsa v državni lasti:

Ekonomski rok uporabe vsega tega je že davno pretekel. Bistvenih vlaganj pa ni bilo [...] In vse te prireditve, ki se dogajajo, denimo OK fest, te ne bi bile tako množične in jih ne bi bilo tako lahko izvesti, če to ne bi bilo v družbeni lasti. Ker tiste cene, ki jih mi ponudimo, in sodelovanje, ki ga mi ponudimo, ne verjamem, da bi katerikoli ta, nek zasebni hotel tu lahko vstopil, to lahko podpiral. Enostavno se to ne bi izšlo.
(TZ 2016/Krslanović: 25, 26)

Ob omenjenih tradicionalnih prireditvah pa v parku potekajo tudi druge, ki pa jih uprava na svojih spletnih straneh različno poudarja. Tako so vsaj leta 2017 organizirali tudi dneve oldtimerjev in ob tem (drugi) Sejem tradicionalnih izdelkov (Spletni vir 14),¹⁸ na mednarodni dan mladih, 12. avgusta, že drugič gastronomsko prireditev Trije fočanski kotlički (tekmovanje v pripravi lovskega golaža, planinskega pasulja ali ribje juhe) (Spletni vir 15), potekal pa je tudi tridnevni avto reli Kozara-Sutjeska (Spletni vir 16).¹⁹

KONTINUITETE IN PRELOMI, POLITIČNOST IN EKONOMIJA

Po predstavitvi posamičnih časovnih izsekov in predvsem sodobne prireditvene situacije v obeh obravnavanih narodnih parkih v sklepnem delu članka sledi še primerjava in analiza skupnega prireditvam v obeh parkih. S perspektive (so)organizatorjev sodobnih prireditev se kot skupna tako predsocijalistični preteklosti kot sodobnosti obeh parkov kaže najprej raba oziroma skrb za (zaščito) naravo(-e). Gre za kontinuiteto v dojemanju (kakor koli že pojmovane) narave kot vrednote, kar tudi v sodobnosti poudarjajo ob nekaterih prireditvah v obeh parkih. Po drugi strani opozarjanje na vikendaštvo oziroma (gospodarski) način

¹⁷ Mladosti, prijateljstva in ljubezni pa ne poudarja le OK fest, ampak so to tudi osrednje teme različnih mladinskih delavnic in šol v naravi (TZ 2016/Anon.: 27).

¹⁸ Na njem so prodajali sir, vino, med, žganje, pršut in druge »za regijo značilne izdelke« (Spletni vir 14).

¹⁹ Pred približno desetletjem so organizirali tudi džipjado oziroma off-road vožnje po planinah, a »nacionalni park in džipjada, ni se ujemalo.« Organizirali so tudi tekmovanje v lovu na hitrih vodah in lovu na volka (TZ 2016/Radović: 23).

življenja na območjih pred njuno nacionalizacijo ni nekaj, v kar bi se usmerjale sodobne prireditve v parkih. Vsaj nekatere javno najbolj poudarjene se še vedno jasno sklicujejo na 2. svetovno vojno ali socialistični turizem medvojnih in povojnih let. V politiki parkov je vse od njihovega nastanka torej kontinuirano poudarjen čas po letu 1941, v zadnjih desetletjih pa so se spremenili poudarki, zakaj in za koga je (bila) pomembna ta preteklost.

(ANTI)NACIONALISTIČNE RABE PRETEKLOSTI

Po Karačiču v sodobni Bosni in Hercegovini soobstajajo številne politike spominjanja na 2. svetovno vojno, ki so večinoma odvisne od trenutnega položaja političnih in nevladnih organizacij na posamičnem območju. Republika srbska skuša svoj odnos do spomenikov in drugih spominskih znamenj centralizirati že od leta 2011, partizanski boj pa dostikrat prikazuje kot enonacionalno gibanje in ga izenačuje s srbskim protifašističnim bojem (Karačič 2012: 45, 56, 67, 77). Tudi obravnavana NP Kozara in Sutjeska sta danes na območju RS, kar se izraža tudi v prireditvah, organiziranih v prostoru parkov. Uradne in politično najodmevnejše prireditve, tudi z najočitnejšo kontinuiteto s polpreteklo zgodovino, so namreč tu še vedno proslave obletnic pomembnih bitk med 2. svetovno vojno. A preloma s socialistično Jugoslavijo (oziroma njenimi zadnjimi desetletji) te proslave ne kažejo le z (eno) nacionalno reinterpretacijo skupne polpretekle zgodovine (Karačič 2012; Jauković 2014; Karge 2014; Sahovic in Zulumovic 2015), temveč tudi s premestitvijo datumov osrednjih proslav ob obletnicah bitk.

A če se ne ustavimo le ob najopaznejših politiziranih in nacionalno (re)interpretiranih prireditvah, kot so omenjene proslave obletnic medvojnih bitk – kar je tudi namen članka – druge, navidez apolitične prireditve v koledarjih prireditev obeh parkov razkrivajo tudi nacionalističnim tekmiške odnose do preteklosti. Pri tem pa je med NP Kozara in NP Sutjeska opazna velika razlika: NP Kozara tradicionalnosti (oziroma kontinuitete) prireditev, ki jih predstavlja kot del svoje ponudbe, sploh ne poudarja – sklicevanju na (socialistično) preteklost se ne izogne le pri proslavi obletnice bitke na Kozari, čeprav tudi srečanje »najbolj eminentnih književnikov s prostora« izvira iz let po 2. svetovni vojni (TZ 2016: 21). (Uradne) prireditve v NP Kozara torej povezavo s socialistično preteklostjo nakazujejo kar se da omejeno. Po drugi strani NP Sutjeska že na svojih spletnih straneh tradicionalnosti prireditev namenja precejšnjo pozornost, druge prireditve pa na spletnih straneh predstavlja le obrobno. Pri tem kot tradicionalne predstavlja že dogodke, ki v parku potekajo zadnjih nekaj let – ali pa tudi dlje. S Kampom prijateljstva, šolami v naravi in delavnicami park namenoma ponovno gradi tudi mladinski turizem in si s tem prizadeva aktualizirati mladinske delovne brigade, druženje in popularno kulturo socialistične Jugoslavije, kot odmev ideje bratstva in enotnosti pa tudi diskurze o povezovanju, prijateljstvu in večnacionalnosti. Gre torej za namerno poustvarjanje kontinuitete s polpreteklo zgodovino, za povezovanje in izhajanje iz socialistične preteklosti parka ter za aktualiziranje skupne

dediščine nacionalističnim tekmiških idej, vrednot in popularne kulture (Jauković 2014: 85 in Gavrilović 2012: 51–53; Kovačević 2012: 18).²⁰

Če je za NP Sutjeska sogovornica (TZ 2016/Krslanović: 26) poudarila, da je to tisti del »zgodovinskega momenta«, ki ga odkrito ne zanemarjajo, pa si za njegovo aktualizacijo – čeprav ne z lastnimi prireditvami – v zadnjih letih prizadeva tudi uprava NP Kozara. Ob 1. maju logistično podpira spontano druženje oziroma »dogodke, ki jih ljudje priredijo zase«²¹ (Boissevain 1992: 12), s predvideno obnovo (srbskega) naselja Benkovac in festivalom Kozara u srcu pa tudi na tem območju dopušča rabo in sklicevanje na isti del skupne dediščine idej nekdanje države kot uprava NP Sutjeska.

SKLEP: ANTINACIONALIZEM IN KOMERCIALIZACIJA SOCIALISTIČNE PRETEKLOSTI

Po pregledu prireditev v obeh narodnih parkih sodobne BiH bi težko sklenili, da »bratstvo in enotnost nimata prostora v spominskih praksah lokalnih skupnosti« (Karge 2009: 53). Jasno se je pokazalo tudi, da se tradicionalnost prireditev v NP Kozara in NP Sutjeska sklicuje predvsem na čas 2. svetovne vojne in socialističnih let po njej in da prireditve niso nujno izrabljene za ustvarjanje novih (konstitutivnih) nacionalnih spominov. Kakor kažejo prireditve, ne obstaja torej le nacionaliziran, ampak raznovrsten, tudi antinacionalističen odnos do (pred)socialistične preteklosti, ki med drugim aktualizira tudi pretekle ideje o (vsaj načelni) strpnosti, povezovanju in sobivanju. Ljudje oziroma uporabniki spominskih prostorov so namreč do njih razvili dejaven odnos, niso se jim le prilagodili, temveč so jih tudi preoblikovali (Karge 2009: 53).

O dejavnem odnosu do preteklosti oziroma aktualizaciji njenih idej pa lahko v sodobni Bosni in Hercegovini razmišljamo tudi z vidika nostalgije, če jo razumemo predvsem kot »retrospektivno utopijo« (Velikonja 2011: 131, 133). Ko premišljamo o sodobnih prireditvah v obeh obravnavanih narodnih parkih BiH, se namreč lahko vprašamo, katera vrsta nostalgije, pasivna ali emancipacijska – pri čemer se v resničnem življenju obe lahko prepletata – prevladuje v teh dogodkih. Se tudi v posamičnih prireditvah v obeh parkih izraža predvsem nostalgija, ki je kontemplativna, sentimentalna, zaprta vase in samopomilujoča, ki podpira širok razpon komercialne nostalgije vključno z nostalgичnim turizmom, a je brez drugih ambicij razen pestovanja spominov na superiorno preteklost? Ali gre bolj za emancipacijsko nostalgijo, ki po drugi strani aktivno sodeluje v sodobnih družbeno-političnih dogajanjih, kritizira sedanost, sanja o boljši prihodnosti in si zanjo dejavno prizadeva, je politično angažirana? (Prav tam)

²⁰ Ivan Kovačević (2012: 18) kot jugoslovansko kulturno zapuščino sicer razume predvsem zapuščino države Jugoslavije po letu 1945, k njej med drugim šteje tudi idejo bratstva in enotnosti.

²¹ Tj., ne za druge oziroma prišleke, kakor bi lahko razumeli (uradne) prireditve obeh obravnavanih parkov (prim. Boissevain 1992: 12).

Najprej se zdi pomembno razumeti, kaj omogoča, da različni, tako nacionalistični kot k pluralnosti in povezovanju usmerjeni odnosi do preteklosti sploh soobstajajo. Različni odnosi se nanašajo na različne dele preteklosti in na različne vsebine – na čas 2. svetovne vojne in partizanski boj po eni strani in na leta socialistične Jugoslavije in z njo povezane ideje in vrednote po drugi. Obletnice bitk na Kozari oziroma Sutjeski so tako primer (večinoma) nacionalističnih prisvajanj večnacionalne preteklosti,²² saj si večnacionalni antifašistični odpor danes prilašča predvsem srbsko prebivalstvo (Karačić 2012: 67, 77), prireditve, povezane s sodobnim mladinskim turizmom, pa lahko razumemo kot primer antinacionalističnega in v tem smislu morda tudi emancipacijskega potenciala jugonostalgije. Iz zornega kota (so)organizatorjev prireditev so slednje sicer predvsem posledica ekonomske odločitve, ki – podobno kakor v Jajcu – prostorsko temelji na možnosti t. i. avtentične izkušnje socialistične Jugoslavije (Radović 2011: 154), stare ideje in slogani pa se lahko aktualizirajo tudi v novih, npr. v projektno financiranje usmerjenih ekonomijah. Emancipacijskost prireditvenega potenciala jugonostalgije so v narodnih parkih v BiH torej spoznali predvsem ali pa vsaj tudi njihovi upravljavci in Republika srbska kot njihov financer: »črpanje moči in navdiha iz minulih časov, dogodkov in osebnosti« je sistemsko in strukturno prepoznano kot (ekonomska) priložnost »pri prizadevanju za boljšo prihodnost« (Velikonja 2011: 143). Ko se prireditve v NP Kozara in NP Sutjeska tako sklicujejo na socialistično Jugoslavijo in antinacionalizem kot vrednoti, je še bolj kot to v ospredju predvsem strukturna podpora (ponovnemu) turističnemu razvoju in s tem komercializaciji obeh parkov. Sodobne prireditve v NP Kozara in NP Sutjeska, ki poudarjajo skupno dediščino nacionalističnim tekmiških idej, vrednot in popularne kulture socialistične Jugoslavije, so tako bolj kakor emancipacijska dejanja izrazi pasivne (komercialne) nostalgije in nostalgičnega turizma. Nacionalizacija preteklosti in komercializacija njenega socialističnega časa pa se tako tudi v prireditvah obeh narodnih parkov kažeta kot temeljna pristopa v sodobnih rabah (polpretekle) zgodovine.

REFERENCE

LITERATURA

- Baskar, Bojan. 2005. Avstro-ogrška zapuščina: Ali je možna nacionalna dediščina multinacionalnega imperija? V: Jože Hudales in Nataša Visočnik (ur.), *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 41–52.
- Bergholz, Max. 2007. Među rodoljubima, kupusom, svinjama i varvarima: Spomenici i grobovi NOR 1947–1965. godine. *Godišnjak za društvenu istoriju* 1–3: 61–82.
- Boissevain, Jeremy. 1992. Introduction. V: Jeremy Boissevain (ur.), *Revitalising European Rituals*. London: Routledge, 1–19.

²² Velikonja (2011: 137) kot eden redkih o njih piše tudi kot o primerih emancipacijske jugonostalgije.

- Burghardt, Robert in Gal Kirn. 2013. Yugoslavian Partisan Memorials: Hybrid Memorial Architecture and Objects of Revolutionary Aesthetics. *Manifesta Journal: Around Curatorial Practices* 15: 84–91.
- Dizdarević, Leila in Alma Hudović. 2012. The Lost Ideology – Socialist Monuments in Bosnia. V: [B. n. a.], *1st International Conference on Architecture & Urban Design, Proceedings 19–21 April*. Tirana: Department of Architecture, EPOKA University, 455–464.
- Erdei, Ildiko. 2011. »Rocky made in Serbia«: Globalne ikone i lokalni razvoj. V: Ines Prica in Tea Škokić (ur.), *Horror-porno-ennui*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 273–298.
- Gavrilović, Ljiljana. 2012. Nepostojeće nasleđe zemlje koje nema. V: Ivan Kovačević (ur.), *Ogledi o jugoslovenskom kulturnom nasleđu: Zbornik radova sa naučnog skupa Okviri konstruisanja jugoslovenskog kulturnog nasleđa*. Beograd: Odeljenje za etnologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 39–55.
- Habinc, Mateja. 2013. Tradicionalnost prireditev Kravji bal, Vasovanje in Kmečka ohcet v Bohinju s perspektive njihovih organizatorjev. *Traditiones* 42 (2): 85–104. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2013420205>
- Habinc, Mateja. 2014. Intangible Culture as Tradition: The Cows Ball, The Village Serenade and The Country Wedding in Bohinj. *Narodna umjetnost* 51 (1): 113–129. DOI: <https://doi.org/10.15176/vol51no106>
- Hasić, N. 2013. Tjentište: Oživljena Dolina heroja. *Slobodna Bosna: nezavisni informativni portal*, 1. julij 2013. Dostopno na: https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/8929/tjentiste_ozivljena_dolina_heroja.html (4. 4. 2016).
- Horvatinčić, Sanja. 2014. Spomenici posvećeni radu i radničkom pokretu u socijalističkoj Jugoslaviji. *Etnološka tribina* 44 (37): 153–168. DOI: <https://doi.org/10.15378/1848-9540.2014.37.06>
- Jauković, Marija. 2014. To Share or to Keep: The Afterlife of Yugoslavia's Heritage and the Contemporary Heritage Management Practices. *Politička misao* 5: 80–104.
- Ježernik, Božidar. 2005. Preteklost in dediščina. V: Jože Hudales in Nataša Visočnik (ur.), *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 11–24.
- Karačić, Darko. 2012. Od promoviranja zajedništva do kreiranja podjela: Politike sjećaja na partizansku borbu u Bosni i Hercegovini nakon 1990. godine. V: Darko Karačić, Tamara Banjeglav in Nataša Govedarica (ur.), *Re: Vizija prošlosti: Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji od 1990. godine*. Sarajevo: Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarnе postdiplomske studije (ACIPS), 15–88.
- Karge, Heike. 2009. Mediated Remembrance: Local Practices of Remembering the Second World War in Tito's Yugoslavia. *European Review of History* 16 (1): 49–62. DOI: <https://doi.org/10.1080/13507480802655394>
- Karge, Heike. 2014. *Sećanje u kamenu - okamenjeno sećanje?* Beograd: Biblioteka XX. vek.
- Kirn, Gal. 2011. Antifašistična spominska obeležja: L'art pour l'art ali mitologizacija socialistične Jugoslavije? V: Tanja Petrović (ur.), *Politike reprezentacije v Jugovzvodni Evropi na prelomu stoletij*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 228–256.
- Kirn, Gal. 2012. Transformation of Memorial Sites in the Post-Yugoslav Context. V: Daniel Šuber in Slobodan Karamanić (ur.), *Retracing Images: Visual Culture After Yugoslavia*. Leiden: Brill, 251–281.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. 1995. Theorizing Heritage. *Ethnomusicology* 39 (3): 367–380. DOI: <https://doi.org/10.2307/924627>
- Kockel, Ullrich. 2007. Reflexive Traditions and Heritage Production. V: Ullrich Kockel in Máiréad Nic Craith (ur.), *Cultural Heritages as Reflexive Traditions*. New York: Palgrave Macmillan, 19–33.
- Kockel, Ullrich in Máiréad Nic Craith (ur.). 2007. *Cultural Heritages as Reflexive Traditions*. New York: Palgrave Macmillan.

- Kovačević, Ivan. 2012. Jugoslovensko kulturno nasleđe – od jugoslovenske ideje do jugonostalgije. V: Ivan Kovačević (ur.), *Ogledi o jugoslovenskom kulturnom nasleđu: Zbornik radova sa naučnog skupa Okviri konstruisanja jugoslovenskog kulturnog nasleđa*. Beograd: Odeljenje za etnologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 7–19.
- Mijić, Emilija. 2012. Promena spomeničke kulture u postsocijalističkim zamljama. V: Emilija Mijić, *Recentna spomenička kultura zapadnog Balkana: Pop-heroji i tradicija*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 103–122.
- Musabegović, Senadin. [B. n. l.]. Symbolic Significance of Monuments in Bosnia and Herzegovina. V: Daniel Brumund in Christian Pfeifer (ur.), *MONUMENTI: The Changing Face of Remembrance*. Beograd: Forum Ziviler Friedensdienst, 20–21.
- Musabegović, Senadin. 2009. Mit o pobjedi kao mit o revoluciji. V: Sulejman Bosto in Tihomir Cipek (ur.), *Kultura sjećanja: 1945: Povjesni lomovi i svaldavanje prošlosti*. Zagreb: Biblioteka Srednji put, 37–56.
- Poljak Istenič, Saša. 2012. Aspects of Tradition. *Traditiones* 41 (2): 77–89. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2012410206>
- Popović, Dragan. 2013. Omladinske radne akcije kao ideološki (udarnički) turizam. V: Hannes Grandits in Karin Taylor (ur.), *Sunčana strana Jugoslavije: Povijest turizma u socializmu*. Zagreb: Srednja Europa, 289–312.
- Prešeren, Polona. 2013. Sutjeska, legenda neke zgodovine in biser sedanjosti. *Delo*, 5. 9. 2013. Dostopno na: <http://www.delo.si/druzba/trip/sutjeska-legenda-neke-zgodovine-in-biser-sedanjosti.html> (23. 1. 2018).
- Radović, Srđan. 2011. History, Memory, and Representations of Jajce's Heritage – a Biography of a Town Revisited. *Ethnologia Balkanica* 15: 143–158.
- Sahovic, Dzenan in Dino Zulumovic. 2012. Obsolete Cultural Heritage in Post-Conflict Environments: The Case of AVNOJ Museum in Jajce, Bosnia Herzegovina. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 14 (2): 245–262. DOI: <https://doi.org/10.1080/19448953.2012.681933>
- Sahovic, Dzenan in Dino Zulumovic. 2015. Changing Meaning of Second World War Monuments in Post-Dayton Bosnia Herzegovina: A Case Study of the Kozara Monument and Memorial Complex. V: Stig Sørensen, Marie Louise in Dacia Viejo-Rose (ur.), *War and Cultural Heritage: Biographies of Place*. Cambridge: Cambridge University Press, 208–224.
- Sims, Martha C. in Martine Stephens. 2005. Traditon. V: Martha C. Sims in Martine Stephens, *Living Folklore: An Introduction to the Study of People and Their Traditions*. Logan: Utah State University Press, 64–93.
- Sokol, Anida. 2014. War Monuments: Instruments of Nation-Building in Bosnia-Herzegovina. *Croatian Political Science Review* 51 (5): 105–126.
- Velikonja, Mitja. 2011. Med kolektivnim spominom in političnim delovanjem: Jugonostalgija v Bosni in Hercegovini. *Časopis za kritiko znanosti* 39 (243): 131–144.
- Vidmar, Simona (ur.). 2017. *Heroes We Love: Ideology, Identity and Socialist Art in the New Europe*. Maribor: Umetnostna galerija.
- Williams, Raymond. 1977. *Marxism and Literature*. Oxford in New York: Oxford University Press.
- Williams, Raymond. 1998. The Analysis of Culture. V: John Storey, *Cultural Theory and Popular Culture: A Reader*. Athens: The University of Georgia Press, 48–56.
- Zakon o nacionalnom parku Kozara. Dostopno na: http://aarhus.ba/sarajevo/images/docs/Zakon_o_Nacionalnom_parku_Kozara_%20121_12.pdf (11. 1. 2018).

SPLETNI VIRI

- Spletni vir 1: Nacionalni parkovi i parkovi prirode Bosne i Hercegovine. https://hr.wikipedia.org/wiki/Nacionalni_parkovi_i_parkovi_prirode_Bosne_i_Hercegovine, 10. 1. 2018.
- Spletni vir 2: Razstava Življenja spomenikov. 17. junij 2017 – 18. februar 2018. MG+MSUM. <http://www.mg-lj.si/si/razstave/2055/zivljenja-spomenikov/>, 2. 2. 2018.
- Spletni vir 3: Umetnost za skupnostno rabo – spomenik, performans, obred, telo. Seminar oktober 2015 – januar 2016. Društvo Igor Zabel za kulturo in teorijo. http://www.igorzabel.org/sl/event-detail/200_Umetnost+za+skupnostno+rabo+-+Spomenik%2C+performans%2C+obred%2C+telo, 2. 2. 2018.
- Spletni vir 4: Nacionalni park Kozara. Manifestacije. <http://www.npkozara.com/v1/index.php/sr-yu/manifestacije>, 10. 1. 2018.
- Spletni vir 5: Neradni dani. <https://www.neradnidani.org/neradni-dani-drzavni-praznici-bosna-i-hercegovina/>, 17. 1. 2018.
- Spletni vir 6: Kozara u srcu. O festivalu. <http://kozarausrcu.com/>, 22. 1. 2018.
- Spletni vir 7: Održan prvi rok fest »Kozara u srcu«. Kozarski vjesnik. 27. 7. 2017. <http://kozarski.com/odrzan-prvi-rok-fest-kozara-u-srcu-foto-galerijavideo/>, 22. 1. 2018.
- Spletni vir 8: Bregi udarnička značka: Bjelo dugme pred 20.000 ljudi zatvorilo prvi rok festival na Kozari. Kurir. 31. 7. 2017. <http://www.kurir.rs/zabava/pop-kultura/2888519/bregi-udarnicka-znacka-bijelo-dugme-pred-20000-ljudi-zatvorilo-prvi-rok-festival-na-kozari>, 22. 1. 2018.
- Spletni vir 9: Benkovac na Kozari uskoro novo atraktivno turističko odredište (video). RTRS. 17. 4. 2017. <http://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=249856>, 22. 1. 2018.
- Spletni vir 10: Na pomolu rješenje za naselje Benkovac na Kozari. Kozarski vjesnik. 28. 12. 2016. <http://kozarski.com/na-pomolu-rjesenje-za-naselje-benkovac-na-kozari/>, 22. 1. 2018.
- Spletni vir 11: Sutjeska. <http://www.imdb.com/title/tt0070758/>, 17. 1. 2018.
- Spletni vir 12: Tradicionalne manifestacije. Turistička ponuda. Nacionalni park Sutjeska. <http://teslamind.org/sr/tradicionalne-manifestacije/>, 17. 1. 2018.
- Spletni vir 13: OK fest. O festivalu. <http://www.okfest.net/>, 19. 1. 2018.
- Spletni vir 14: Novosti. NP Sutjeska. Novosti. <http://npsutjeska.info/sr/home-1/>, 19. 1. 2018.
- Spletni vir 15: Manifestacija Tri fočanska kotlića. <http://npsutjeska.info/sr/omladinski-pokret-foca-ove-godine-obiljezava-medjunarodni-dan-mladih-kroz-organizaciju-manifestacije-tri-focanska-kotlica/>, 19. 1. 2018.
- Spletni vir 16: Reli Sutjeska. <http://npsutjeska.info/sr/reli-sutjeska-najbolji-jajcani-i-trebinjci/>, 19. 1. 2018.

SOGOVORNIKI

- Adris Alejbegović, r. 1938, Mali Brnjic, 11. 8. 2016.
- Anon., zaposlen v upravi NP Sutjeska, Tjentište, 16. 8. 2016.
- Vinka Krslanović, vodja sektorja za turizem v NP Sutjeska, uprava NP Sutjeska, Tjentište, 16. 8. 2016.
- Nataša Pjerić, Uprava NP Kozara, Prijedor, 8. 8. 2016.

Milenko Radić, Muzej Mrakovica na Kozari, Mrakovica, 9. 8. 2016.

Mirjana Radović, referentka za turizem, Sektor za prezentaciju in popularizaciju NP Sutjeska, Tjentište, 16. 8. 2016.

Enisa Šišić, r. 1946, Mali Brnjic, 11. 8. 2016.

TERENSKI ZAPISI

TZ/Priimek. 2016. Terenski zvezek (TZ)/Priimek sogovornika.

USAGES OF THE PAST IN CONTEMPORARY EVENTS IN KOZARA AND SUTJESKA NATIONAL PARKS

The events held at the Kozara National Park (NP) and Sutjeska National Park reveal that the postwar and socialist years are the two time periods and frames of reference to which traditionality is usually linked. At Kozara NP, official events are rarely promoted as traditional and their links to (any) past are only circumstantial. Sutjeska NP, on the other hand, accords much greater attention to the traditionality of the events they (co)organise. In both parks, the events that garner the most (public as well as political) attention and popularity are still the anniversaries of both battles that took place during the Second World War. Other, seemingly apolitical manifestations, promote natural values and culture (literary and art gatherings); visitors are also directed towards sports and gastronomical events as well as music festivals. In the Sutjeska NP, an event called Kamp prijateljstva (Campsite of Friendship) and diverse school activities and workshops make direct references to the socialist past of the park, which then had a strongly developed youth tourism. A common Yugoslav heritage of ideas, values and popular culture is thus actualised, while the ideas of brotherhood and unity as well as of friendship and tolerance are echoed. In the last years, Kozara NP offers all the logistical support to spontaneous gatherings of people on the 1st of May, which have roots in socialist Yugoslavia. The revitalisation plans for the near-by (Serbian) village of Benkovac, where youth tourism of the Kozara region was centred, also includes the organisation of a pop-rock festival Kozara u srcu (Kozara in the heart). Thus the elements of a common (former) state heritage that are celebrated in Sutjeska NP are, albeit indirectly, also supported in Kozara NP. Parallel to nationalistic reinterpretations of the socialist past, there also exist non-nationalistic and Yugonostalgic attitudes towards elements of a (common Yugoslav) socialist past and heritage in both parks. Varied attitudes towards the same socialist past are also possible, as various past activities and topics are addressed and the managements of both parks consider Yugonostalgia an economic opportunity. However, if the basic characteristic of emancipatory nostalgia is

“getting the power and inspiration from past times, events and personalities to build a better future”, emancipation does not relate so much to antinationalism as to commercialisation in the case of events held at these national parks.

Doc. dr. Mateja Habinc, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Aškerčeva 2, 1000
Ljubljana, mateja.habinc@ff.uni-lj.si